

volna megérteni gondolkodásmódját. Sőt még így is könnyen félreérthető, amit szerzőnk jól szemléltet Derrida és Ricoeur példáján keresztül.

A könyv megértése szempontjából igen hasznosnak találtam a szövegből kiemelt idézeteket, amelyek, mintegy felkiáltójelek, nem hagyták, hogy a lényegi dolgok elkerüljék az ember figyelmét. Valamint a munka szerkezeti felépítése is olyan, mintha a szerző tégláról téglára rakta volna össze építményét, s azt nem rejtegeti olvasói elől, ezzel megkönnyítve gondolatmenetének követését, megértését. De ezek ellenére a könyvet mégsem ajánlanám minden olvasórétegnek. Azok vegyék kezükbe e könyvet, akik már rendelkeznek némi filozófiai alapis-

meretekkel, mert azok hiányában a könyvet nem érthetik meg.

Tulajdonképpen ez az egész mű egyfajta recenzió. De nem egy könyvről, hanem Jankélévitch egész megbozósításáról szóló életművéről. A szerző a filozófustól is és a filozófusról is olvas, így kapva és tárva elénk egy képet. Ismerteti, de nem áll meg ennyinél, hanem bírálja, s vitába száll, úgy Jankélévitchsel, mint annak értelmezőivel: Derridával, Ricoeurrel. Ezzel pedig szerzőnk olyan sorba állt be, amelynek még a végén helyezkedik el, de könnyen lehet, hogy majd mögé is sorakoznak majd mások, akik vitába szállnak értelmezésével, esetleg kiegészítik azt.

Kállay Benedek

Non videri, sed esse.

Tanulmányok a 60 éves Buzogány Dezső tiszteletére.

Szerkesztette és lektorálta Kolumbán Vilmos József. Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek, 22. A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Protestáns Egyháztörténeti Tanszékének kiadványsorozata. Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár 2017, ISBN 978-606-93498-6-1, 288 old.

Kevés alkalmak egyike a mai könyvbemutató, ugyanis egyháztörténeti tanulmánykötetet Erdélyben ritkán adnak ki, és még ritkábban mutatnak be. Az utóbbi évtizedben viszont több monográfia is megjelent, mint ahogyan a forrásközlés és a szövegkiadás is – mondhatni – aranykorát éli. Ennek a tanulmánykötetnek az előde 2007-ben látott napvilágot, amikor is a *Református Szemle* centenáriumi alkalmából a teológiai tudományok külön-külön lapszámban mutatkoztak be. Az akkori kötet és a mostani viszont annyiban különbözik, hogy akkor az a

Református Szemle egyik lapszámaként jelent meg, míg most külön kötetként adtuk ki. Így elmondható az, hogy ez a kötet a maga nemében egyedi.

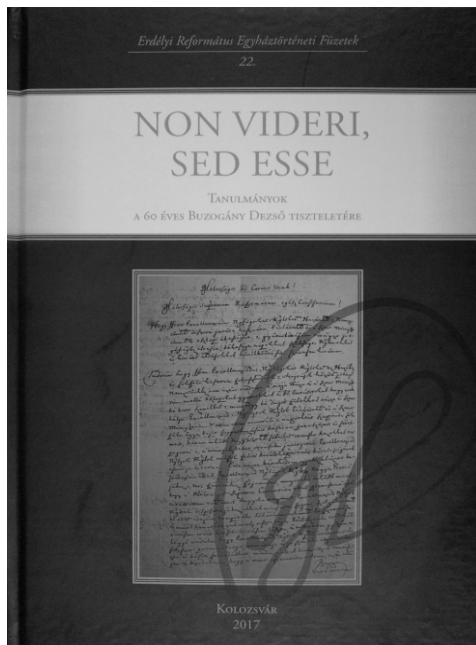
Ez a tanulmánykötet a tavalyi egyháztörténeti konferenciánkon elhangzott előadások tanulmányá bővített és szerkesztett változatát tartalmazza. A konferencia előzményéhez tartozik, hogy Buzogány Dezső a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet fennállásának 120. évfordulójára szervezett ünnepi konferencián arra hívta fel a figyelmet előadásában, hogy mennyire fontos az utódnevelés és a kuta-

tás. Én magam hosszas egyeztetés után 2016 áprilisára szerveztem meg a *Protestáns Erdély* című egyháztörténeti konferenciát, amelynek az volt célja, hogy az erdélyi protestáns egyházak történetét kutató személyek számára lehetőséget biztosítsunk kutatási területük és eredményeik bemutatására, és megteremtjük az intézményes kutatói hálózat külső feltételeit.

A 2016 áprilisában tartott konferencia sikeres volt. 28-an jelezték részvételi szándékukat, és 26 előadás hangzott el. Nem határoztunk meg külön tematikát, sem korszakot, ugyanis a cél az volt, hogy korszaktól és kutatási területtől függetlenül mindenkinek lehetőséget biztosítsunk a megmérettetésre és a bemutatkozásra.

Külön örömet jelentett a konferencia iránt nagy érdeklődést mutató magyarországi, felvidéki, sőt holland egyháztörténészek jelenléte, akik előadásaikkal járultak hozzá a rendezvény sikeréhez, és emellett azt a felismerésünket erősítették meg, hogy a kezdeményezés nem volt hiábavaló, és hogy az egyháztörténeti szakmai konferencia iránti érdeklődés nemcsak Erdélyben van meg, hanem Magyarországon és Felvidéken is. A sikeren felbátorodva az idén 2017. május 4-re hívtuk össze második egyháztörténeti konferenciánkat, amely sikeresebb volt a tavalyinál: 27 előadás hangzott el.

Ez a tanulmánykötet tehát az első konferencia előadásait tartalmazza. Rengeteg munka van benne, sokat kellett az egyes tanulmányok szerzőivel alkudozni, végül könyörögni nekik, többször kellett módosítani a tanulmányok leadásának határidejét, míg végül sikerült lezárni a kéziratot.

Szerkesztőként sokat gondolkodtam azon, hogy milyen sorrendbe illesszem a kötetbe a tanulmányokat. Végül úgy döntöttem, hogy a kronológia mellett figyelembe veszem a témaköröket is. A kötet összesen 26 tanulmányt tartalmaz, többségük a 18. századdal foglalkozik.

* * *

Az első tanulmányban Benkő Tímea igen érdekes témát dolgozott fel: az erdélyi református egyházban eltűnőben lévő bűnbánati napok történetét. Írása szakszerű, gazdagon adatolt. Röviden vázolja a bűnbánati napok jelentőségét, eredetét és liturgiáját, majd rátér az erdélyi bűnbánati napot elrendelő országgyűlési és városi határozatok rövid bemutatására, és végül a legismertebb, ma is élő hagyományt mutatja be, a széki közösség 1717. évi elpusztítására emlékező gyászünnepet.

Kovács Sándor *Az egységesítés görögös útján* című tanulmánya liturgia-történettel foglalkozik: eredeti források alapján vázolja fel az unitárius egyház liturgiaegyesítési törekvéseit.

Kolumbán Vilmos József a külföldi egyházmegye népiskolai oktatási hálózatáról készített tanulmányt a vizitációs jegyzőkönyvek alapján. Ezek a források arról tanúskodnak, hogy a népiskolai hálózat még korántsem volt teljes a 18. század végén, és kimutatta azokat a buktatókat, amelyek akadályozták az iskolarendszer teljes kiépítését és hatékony működését.

Ósz Sándor Előd, az egyházmegyei vizitációk szakavatott ismerője az erdélyi református egyháztörténetben sok félreértésre okot adó püspöki vizitációs helyekről írt. Tisztázza a püspöki vizitációs hely fogalmát, jelentőségét, és a korabeli iratok szakszerű értelmezésével ki is igazít jónéhány félreértést.

Szabadi István, a Tiszántúli Református Egyházkerület levéltárosa a krasznarécsei református lelkész, Ambrus Gedeon ügyét dolgozza fel tanulmányában. Ambrus Gedeont, többek között jakobinus tanok terjesztésével vádolták meg, később pedig azzal, hogy az ördöggel cimborál. Péterben, amely nem nélkülözte a tragikumot sem, állásából ugyan felfüggesztették, de Kemény Simon patrónus jóvoltából Kővárhosszúfaluba került lelkésznek a Telekiek birtokára.

Molnár Lehel levéltáros tanulmánya az erdélyi unitárius elit visszaszorításáról és ellehetetlenítéséről szól. Részletesen bemutatja azokat az eseményeket, rendeleteket, amelyek révén az unitárius főrendűek már a fejedelemség korától kezdődően lassan elve-

szítik befolyásukat, s ezért a későbbi Habsburg-fennhatóság alatt az unitárius egyház nem tudja megvédeni érdekeit a protestánsellenes Béccsel szemben.

Kovács Mária-Márta művészettörténész a református egyház középkori eredetű klenódiumairól ír, tételesen is bemutatva a kelyheket, úrvacsoraosztásnál használt tányérokat, amelyek a mai napig gyülekezeti használatban vannak.

T. Horváth Iringó is művészettörténeti tanulmánnyal gazdagította a kötetet. A Görgényi Református Egyházmegye gyülekezeteiben őrzött 18. századi szálszámolókat, fehérhímzésű abroszokat ismerteti.

Sipos Dávid három, a dési, széki és görgényi egyházmegye orgonáit vette számba. A gyülekezetekben és az egyházmegyei levéltárakban őrzött, idevonatkozó iratok átvizsgálása nyomán statisztikai adatok és kimutatások segítségével szemléltette az orgonák számát, és külön megemlíti a meglévő és az elpusztult orgonákat, az orgonák építőit, a hangszerek sajátosságát és jelenlegi állapotát.

Tóth Levente a görgényi egyházmegye parokiális levéltáraitól értekezik. Tanulmányának törzsanyagát az egyházmegye gyülekezeti levéltárainak helyszíni vizsgálatára alapozta, és pontos képet nyújt arról, hogy az egyes levéltárakban milyen típusú iratok maradtak fenn. Arra is felhívja a figyelmet, hogy az elnéptelenedő egyházközségek levéltárait a pusztulás fenyegeti.

Bibza Gábor a 16–18. század kegyességi irodalmának sajátos alkotásait, gyászbeszédek, versek elveszettnek hitt példányait kutatta fel.

Bartha Zoltán történész az erdélyi főnemesség felekezetváltását mutatta be Bánffy Ágnes áttérítésének történetén keresztül.

Gudor Kund Botond Bod Péterről és a nagyenyedi kollégiumról írt tanulmányt, és rámutatott Bod Péter tanárainak jelentőségére.

Pálfi József egy kevésbé ismert 18. századi református tudós lelképásztor, Keresztesi József egyháztörténeti munkásságát mutatja be tanulmányában.

Lukács Olga az erdélyi románok reformációjának a mai román történelemírás általi értelmezését taglalja.

A jelenkort illető tanulmányok sorát Geréb Miklós írása indítja. Ő a református egyház meghatározó jelentőségű püspökének, Szász Domokosnak két prédikációját dolgozta fel homiletikai és teológiatörténeti szempontok alapján.

Baráth Béla debreceni professzor az erdélyi származású Varga Zsigmond életrajzát állította össze, és ismerteti oktatói és kutatói munkásságát.

Berekméri Árpád Róbert levéltári kutatásokra támaszkodva nyújt betekintést a két világháború közti időszak történéseibe. Érdekesítő tanulmányában olyan rendelkezéseket mutat be, amelyekkel a román állam ellehetetlenítette a felekezeti oktatást, illetve ismerteti még a református egyház vezetőségének azokat a kétségbeesett törekvéseit, amelyekkel a református elemi oktatást igyekeztek fenntartani.

Hermán M. János gazdagon adatolt tanulmányában a temesvári Magyar Dalárda Hágában szervezett nemzetközi kórusversenyen elnyert első díjának történetét írta meg.

Sógor Árpád *Az Úr jámbor szolgája* című vers fordításának izgalmas történetét vizsgálta.

Lévai Attila felvidéki oktató a Losonci Theológiai Szeminárium és a kolozsvári teológia kapcsolatával foglalkozik. Tanulmányát olvasva hamar észrevehetjük, hogy a felvidéki lelkészképzés története sok hasonlóságot mutat a román állam szorításában működő kolozsvári lelkészképzéssel.

Korányi András budapesti evangélikus teológiai tanár a 20. századot meghatározó ideológiák és egyházak kapcsolatát vizsgálta.

Nagy Alpár Csaba kutatási összefoglalójában a román fennhatóság alá került dél-erdélyi magyarok élő szemtanúinak vallomását gyűjtötte össze, és mutatott rá a megélt traumák okaira, illetve formáira.

Pál János az unitárius egyház kommunista diktatúra alatti időszakának kutatási történetéről készített összefoglalást, Lakatos Sándor pedig az egyházi anyakönyvek családrekonstrukciós vizsgálatáról értekezik.

A kötet utolsó tanulmányát Ballai Zoltán jegyzi. Írásában az 1943. évi szigorúan bizalmas jelzéssel kiadott, az egyházi értékek elrejtését előíró miniszteri rendelet kalotaszegi végrehajtását kutatta fel és írta meg.

* * *

A kötet az Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek sorozatában jelent meg. Ez már a 22. kötet a Protestáns Teológiai Intézet kiadójának gondozásában. Itt megjegyezném, hogy a jelenlegi állami előírások szerint ez a kötet az akadémiai előléptetésben alig

jelent valamit, a jelenlegi állami hatályos előírások szerint ha ez a kötet külföldön jelenne meg, háromszoros pontszámot kapna. Az én meggyőződésem ezzel szemben viszont az, hogy a tudományművelésünk nem lehet öncélú. A külföldi kiadású kötetek hazai terjesztése továbbra sem működik olajozottan, továbbá nem mondhatunk le a hazai könyvkiadás és nyomtatás gazdag hagyományáról. Nem utolsósorban meggyőződésem az is, hogy elsősorban az erdélyi református, evangélikus és unitárius egyházat kell szolgáljunk, és bízunk abban, hogy kutatásainkkal egyházunk, közösségeink művelését és tanítását szolgáljuk.

A kötet kiadásának költségeit a magyar kormány reformáció emlékbizottsága és az Erdélyi Református Egyházkerület, valamint a hollandiai Juhász István-alapítvány fedezte. A borítót Sütő Ferenc tervezte, a nyomdai kivitelezést, műszaki szerkesztést a Misztótfalusi Kiss Miklós Sajtóközpont végezte. Ezúttal is köszönetemet fejezem ki a támogatóknak és mindazoknak, akik segítettek a kötet összeállításában.

* * *

Bizonyára feltűnt, hogy eddig még egyszer sem említettem a könyv címét. Nem felejtettem el, szándékosan késleltettem. A kötet címe rejtélyesen hangzik: *Non videri, sed esse*. De értelme mindjárt megnyílik.

A konferencia sikeressége annak is köszönhető, hogy az 1990-es években két sorozat született meg Buzogány Dezső kezdeményezésére: az Erdélyi Református Egyháztörténeti Füzetek és az Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok. Ebben a két sorozat-

ban 1999 óta több mint 30 kötet jelent meg. A tudományos munka eme kézzelfogható eredményei mellett Buzogány Dezső tudatosan vállalta fel az utódnevelést: az egyháztörténet iránt érdeklődő diákok bevonásával több kutatócsoportot is működtetett, és amikor lehetőség nyílt az egyháztörténet tárgykörében doktorátust szerezni, biztatta tanítványait a fokozat megszerzésére. A konferencia előadóinak többsége ebből az iskolából került ki, és javarészt a Buzogány-féle iskolának köszönhető, hogy a protestáns egyháztörténet az erdélyi felekezeti tudományosság legkiemelkedőbb és legtöbb eredményt elért tudományága lett. Vezető szerepe megkérdőjelezhetetlen, és a legtöbb publikáció – monográfiák, forráskiadások és tanulmányok – az egyháztörténet tárgykörében született.

Buzogány Dezsőnek köszönhető, hogy ilyen sokan jelentkeztek a konferenciára. Ő tanította, sőt önzetlenül támogatta a tanulmányok szerzőinek többségét. Az egyháztörténeti tanszék nem tudott volna ilyen eredményeket elérni szigorúsága, következetessége, a tudományos munka és kutatás iránti alázatos elkötelezettsége nélkül. Sokrétű elfoglaltsága, amelybe nemcsak a tudomány művelése tartozik, hanem a mezőiségi szórványmisszió és a diakónia, a tehetséges, rászoruló diákok támogatása, az egyházkerület tudományos gyűjteményeinek megszervezése, közéleti és közegyházi szerepvállalása páratlan életpályát mutat. Jelszava, hogy tudniillik csak az marad meg, amit tettünk az asztalra, már sokszor igazolódott. Többször mondta: lenni kell és nem látszani. Ezért is lett ez a mondás a kötet címe. *Non videri, sed esse*.

Nos ez a kötet és a könyvbemutató maga módján egyedi. Eddig a Protestáns Teológiai Intézetben nem volt szokás köszönteni a 60. születésnapját ünneplő tanárokat. Én úgy gondolom, hogy a hagyományokat időről időre felül kell vizsgálni, és az arra érdemes tanárokat külön kötetel köszönteni.

Kedves Dezső! Hatvanadik születésnapod alkalmából a legnagyobb titoktartás mellett állítottam össze ezt a kötetet. A titkos összeesküvésben sokan részt vettek, kezdve Kató Béla püspökkel, Ballai Zoltán gazdasági előadó-tanácsossal, Kállay Dezső rektorral és sokan másokkal. A titkolózásra azért volt szükség, mert téged ismerve, tiltakoztál volna e szándék el-

len. Ezzel a tanulmánykötettel, amelynek teljes címe *Non videri, sed esse. Tanulmányok a 60 éves Buzogány Dezső tiszteletére*, tisztelgünk munkásságod előtt, és kívánjuk, hogy további sok évtizeden át tudd folytatni rendkívül színes és szerteágazó tudományos és közegyházi tevékenységedet Jászberénytől Szovátyáig.

Fogadd hát tőlünk e szerény kötetet, kis és szegény nemzet vagyunk, csak efféle kötetre futja.

Isten éltesen sokáig!

Kolumbán Vilmos József

(Elhangzott a 2017. június 20-án tartott könyvbemutatón, amely a 60 éves Buzogány Dezső köszöntésével folytatódott.)

Tőkés László: *Kálvin és a kálvinizmus Erdélyben.*

Nagyvárad 2017, 56 old.

Post tenebras lux. Evangéliumi fákllyával a déli sötétség ellen

Merészkedjünk vissza az 1985-ös esztendőbe. Amikor a *Kálvin és a kálvinizmus Erdélyben* traktátus született, Romániában az egyház frontális támadásnak volt kitéve. A siralomházzá vált országban hiányzott a kenyér és a só, a gyógyszer, a petróleum, a gyertya és a gyufa, s eközben tapsoltatták a nyomorgókat. Nyíltan akadályozták a teológiai képzést. Egyik román újságban olvastam annak idején egy olyan interjút, amelyben a párt- és államelnök víziója szerint a kommunizmus nemsokára diadalra jut világszerte, és akkor elérik a kommunizmus csúcsait (románul: „culmile comunismului”), az egyház pedig magától fog eltűnni. A kis fenevadak természetének és az állhatatosak bizonyágtételének ismer-

